

O NAČELIMA IZRADE PRAVOPISNIH PRIRUČNIKA

Lada Badurina, KRATKA OSNOVA HRVATSKOGA PRAVOPISANJA

*Metodologija rada na pravopisu. Izdavački centar Rijeka, Rijeka
1996.*

Jedan će od recenzenata prve knjige Lade Badurine s pravom ustvrditi kako se radi o "dosad najboljoj i najpotpunijoj monografiji i o općim načelima izrade pravopisnih priručnika u nas i o povijesti hrvatskih pravopisnih knjiga". Knjiga koja nastaje ekstenzijom magisterijskih istraživanja izuzetnom će obaviještenošću zahvatiti lingvističkoteorijske (prije svega terminološke) dvojbe u odredbama pojmova koji su određujući za teorijsko-formalni, kao i povijesno-interpretativni, pristup pravopisnoj problematici. Nekim tvrdnjama i zaključcima autorica će zasigurno pobuditi stručne i, kao što je to u recepciji jezikoslovnih djela u nas češći slučaj, nestručne oponente no svaki će imalo upućeniji čitatelj pohvaliti argumentacijsku dosljednost i akribičnost, jasnoću iznošenja problematizirane te širinu zahvata tematizirane građe. Smatrajući to odlikom, knjigu bih mogao ocijeniti kao najpotpuniji sukus uvida koji je hrvatsko jezikoslovlje doseglo raspravljajući o pravopisnoj problematici koja je po lingvističkoj prirodi razina prelamanja drugih jezičnih razina, a po posebnosti hrvatske standardizacije presudna normativna razina.

Spomenutu važnost pravopisnih knjiga za ishod suvremene hrvatske standardizacije, važnost koja daleko natkriljuje uređivanje samo jedne od normi standarda, i ekstralingvističke

razloge koji takvo stanje uzrokuju Badurina ističe u uvodu knjige:

"Pojavljivali su se uvijek (pravopisi, op. a.) u prijelomnim trenucima, pa su nerijetko bivali obilježenima vremenom i prilikama u kojima su nastajali...U svemu se tome mogu nazreti razlozi iznimna položaja pravopisnih knjiga u povijesti hrvatske pismenosti, ali i činjenice da su, u nedostatku drugih jezikoslovnih priručnika (gramatika, rječnika, ortoepskih i drugih jezičnih savjetnika), često preuzimali i njihove uloge." (str. 11-12).

Iznimnu važnost hrvatskih pravopisa za ukupnu stabilizaciju suvremenoga hrvatskog standarda autorica tumači i normativnim kontinuitetom, uspostavljenom "hrvatskom pravopisnom tradicijom" koja će od za nju ishodišnog priručnika, tj. prvoga hrvatskog pravopisa kakvim autorica vidi Bozov *Hrvatski pravopis* iz 1892., do danas propisanoga pravopisa potvrđivati hrvatsku pravopisnu, ali i opću standardološku samobitnost. Navedenu će tezu Badurina uspostaviti na temelju šest pravopisnih naslova koji izlaze u jednostoljetnome rasponu:

a) spomenuti Brozov *Hrvatski pravopis* (proučavano je 2. izdanje iz 1893.),

b) pravopis Dragutina Boranića (od deset izdanja toga priručnika istraživani su treće, objelodanjeno 1930. - prerađeno

prema Pravopisnom uputstvu; deveto iz 1947. te posljednje iz 1951.)

c) *Hrvatski pravopis* Klaića i Cipre iz 1944.

d) *Pravopis hrvatskosrpskoga književnog jezika* 1960. (tzv. "novosadski")

e) *Hrvatski pravopis* (1971., izmijenjeno izdanje 1994.) Babića, Finke i Moguća

f) *Pravopisni priručnik* (1986.) Anića i Silića

Autorica će smatrati kako će od ovih devet proučavanih izdanja tek tri (Boranić 1930., Klaić-Cipra 1944, novosadski 1960.) iznevjeriti pravopisne postavke "Broz-Boranićeve pravopisne prakse", tj. hrvatskoga ortografskog kontinuiteta.

U prvom od deset poglavlja knjige autorica teorijski razrađuje pojmove čije je utočnjenje uvjetom imalo znanstvenijega tumačenja hrvatske pravopisne prošlosti.

Prije svih riječ je o naslovnim pojmovima poglavlja: *grafiji* i *ortografiji*, odnosno *pismu* i *pravopisu*. Badurina prihvaća Brozovićeve raščlambu navedenih pojmova ("Grafija predstavlja samo inventar grafema na raspolaganju, a pravopis (ortografija) daje pravila za primjenu postojećih grafema."). Otuda autorica smatra prihvatljivom Vončininu tezu o tome kako su ilirci uredili hrvatsku grafiju, ali ne i pravopis; odnosno, ovakvo će tumačenje polaznih pojmova utemeljiti autoričin stav kako atribuciju prvoga hrvatskoga pravopisa nećemo pripisati Gajevoj *Kratkoj osnovi* jer ova "iako svojim naslovom tako podsjeća na pravopis, ipak ne može biti smatrana pravopisom" (str. 15).

U uvodnom će poglavlju na temelju dostupne hrvatske literature biti također

precizirani pojmovi: *slovo*, *grafem*, *graf* i *alograf*. Badurina će spomenuti za dalju raspravu važnu razdiobu *fonološke* i *nefonološke* grafije ("Grafija je fonološka ako fonem ima svoj određeni znak, a nije fonološka ako dijelovi digrama/digrafa imaju i druge funkcije izvan toga digrafa.").

Hrvatska je grafija stoga, s iznimkom triju digrama, fonološka. Tendenciju njene dosljedne fonologičnosti u povijesnom razvitku Badurina prikazuje u sljedećem poglavlju *Hrvatska grafija prije pojave prvoga pravopisa*. Time se pokušalo objasniti Gajevo nepristajanje na propisom i praksom ustaljene grafije, tzv. slavonsku - komisijski reguliranu 1782. i dalmatinsku (unificiranu dalmatinsku i dubrovačku) ujednačenu 1820. Osim strategijske iznadregionalnosti vlastitoga, tj. trećeg ponudjenog sustava Gaju je osnovnom smjernicom bila tendencija fonologičnosti u ustroju grafijskog sustava (načelo 1 fonem = 1 grafem) kakvu su u hrvatskoj jezičnoj povijesti već izveli Budinić, Vitezović i Završnik. Činjenicu uvrštavanja posljednjega, nepravedno zaboravljenoga hrvatskog filologa, smatram pohvalnim interpretativnim pomakom.

Činjenicu da će prvotno, najdosljednije Gajevo rješenje iz 1830. biti u kasnijim razradama ilirske grafije narušeno (digrafski *ě*, popratni vokal uz samoglasno /r/, digrafi za bilježenje zvučnih afrikata, bilježenja /ń/ i /l/) autorica obrazlaže u trećem poglavlju *Grafijska rješenja u hrvatskim pravopisima* u kojem ustvrđuje kako su odstupanja od fonološke grafije posljedica kolebanja u opisu hrvatskoga fonemskog inventara. Drugim riječima, "za govorenje je o hrvatskoj (orto)grafijskoj

problematici bilo važno utvrditi hrvatski fonemski sustav." (str. 32), odnosno Brozovićeovu tezu o 10 fonema hrvatskoga jezika "o kojima treba nešto reći" Badurina razrađuje s obzirom na njihovu dvojbenu stabilnost u grafijskom sustavu. Badurinina je teza kako "ne treba odstupanja od fonološke grafije nužno smatrati slabim mjestima grafijskog sustava" (str. 29), pa će digrame i (ne)zadovoljavajuće bilježenje jednosložnoga ě, smatrati komunikacijski neškodljivim (primjere tipa "nadživjeti" i "izvanjezični" smatra rijetkim i stoga nereprezentativnim za tvrdnju o sustavnim nedosljednostima hrvatske grafije). Stoga zaključuje kako se "od Brozova *Hrvatskoga pravopisa* hrvatski grafijski sustav uglavnom nije mijenjao" te na temelju ove tradicijske stabilnosti ustvrđuje "kao ne treba sumnjati u prikladnost i stabilnost ovakva hrvatskog grafijskog sustava - jer u prilog mu ide (razmjerno visok) stupanj prilagođenosti fonemskom sustavu i, uz ipak samo kratkotrajan i djelomičan prekid, tradicija duža od stoljeća - svako bi njegovo "poboljšanje" moglo destabilizirati i pravopisnu normu i pravopisnu praksu." (str. 37/38). Vrlo odlučno iskazanu tvrdnju utemeljenu na strukturnim, tradicijskim i praktičnim razlozima autorica će vjerojatno ubrzo morati braniti pred naletom oponenta (sam autor ovog prikaza sadašnji način bilježenja jekavskoga ě ne smatra ni strukturno, ni tradicijski, ni praktično najprimjerenijim).

Svakako će širem čitatateljstvu najprezentnija biti sljedeća dva poglavlja *O tipu pravopisa* i *Temeljna načela hrvatskih pravopisa*. Badurina kao uvod u raspravu o stalnom pitanju hrvatske

kodifikacije - izboru između "etimologije" i/ili "fonetike" u hrvatskome pravopisu - predočava terminološku i pojmovnu odredbu primjerenog naziva za svako od ovih dvaju pravopisnih načela. Odbacujući neadekvatne termine *etimološki* i *fonetski* pravopis (doslovnost primjene takve tipologije zapravo bi onemogućila pravopisnu kodifikaciju: "fonetsko bi načelo pretpostavljalo bilježenje realno izgovorenih glasova...etimologija je jezična disciplina koja ne može biti temeljem ortografskog načela", str. 40), autorica neće smatrati dovoljno preciznim ni novije i rasprostranjene termine *fonološki* i *morfonološki* pravopis ("dade se nazreti kako je u hrvatskim pravopisim osim fonološkoga (fonematskog) načela zastupljeno i morfonološko (morfonematsko)... u riječi se "potpredsjednik" na prvoj morfemskoj granici ostvaruje fonološko načelo, a na drugoj morfonološko", str. 41). Stoga kao moguću terminološku inovaciju predlaže nazive *fonemski* i *morfemski* pravopis (s obzirom na bilježenje morfema ili fonema). Ipak će zbog "kriterija raširenosti i općeprihvaćenosti" (str. 41) navoditi termine *fonološki* i *morfonološki* pravopis (odnosno istoimena pravopisna načela koja će tipologizirati spomenute tipove pravopisa).

Kao hrvatsko pravopisno načelo s obzirom na granice riječi i morfema Badurina zapisuje: "Uočavamo da se na svim tipovima morfemskih granica mogu ostvarivati i fonološko i morfonološko načelo. Jedino se na granicama riječi redovito ostvaruje morfonološko načelo." (str. 43). To drugim riječima znači da na granicama riječi nikad ne dolazi do

ortografske fuzije (orotepska se naravno ostvaruje). Granice riječi uvijek će imati aglutinacijski ortografski karakter.

Ono što će svakako biti interpretativna novina jest apodiktičnost teze o fonološkom pravopisu kao strukturno i tradicijski primjerenijem hrvatskom jeziku. Autorica smatra, što je na tragu nekih drugih interpretatora (npr. Moguš-Vončina 1969.), kako se "prije pojave prvog hrvatskog pravopisa, dakle prije 1892. godine, može govoriti tek o svojevrsnom *pravopisnom uzusu* (kurziv N.K.)" (str. 44), odnosno da je Brozov pravopis posljedak toga uzusa, ma koliko on nestabiliziran bio, argumentirajući prilično logičnim, iako negativnim kriterijem: "teško bi bilo povjerovati da bi Brozov *Hrvatski pravopis* iz 1892. godine, čak i uz dobro znane političke mu naklonosti, uspio uhvatiti čvrstih korijena korjenito mijenjajući dotadašnji hrvatski (orto)grafski uzus." (str. 44).

Badurina će otuda smatrati zabludom tvrdnju kako je tradicijski hrvatski pravopis (barem onaj većeg dijela 19. st.) morfonološki koji je od Broza skrenuo na fonološki.

Autorica je suglasna s Katičićem kako je Gajeva fonološka grafija stvorila pretpostavke fonološkom pravopisnom tipu te u trima prošlostoljetnim događajima vidi naznake anticipacije konačne kodifikacije fonološkoga pravopisa: Bečkom književnom dogovoru 1850., Jagićevom odreknuću od načela zagrebačke škole člankom *Naš pravopis* 1864. te kompromisnim rješenjima školskoga pravopisnog pododbora 1877.

Strukturno će transparentnost (prozirnost, blagoglasnost) standardne

novoštokavštine uvjetovati fonološko načelo kao najprimjerenije za bilježenje hrvatskog fonemskog sustava (tu tvrdnju Badurina potkrepljuje Jagićevim, Ivšićevim i Brozovićevevim eksplikacijama). Vrlo će skromno u fusnoti (str. 49) autorica ustvrditi nešto čime se jedan dio (ne)stručne javnosti možda neće suglasiti: "S toga motrišta može postati jasnijim kako to da su ilirski "etimologički" pravopis te "korienski" pravopis Nezavisne Države Hrvatske ostali samo pokušaji. Naime, budući da pretežito morfonološko pravopisno načelo nije imalo čvrstih korijena u ranijoj hrvatskoj tradiciji, nikakvi ideološki razlozi (...) nisu uspjeli potisnuti one jezične." Tu će tezu autorica razraditi u odlomku naslovljenom *Ovostoljetna iskustva s izrazitije morfonološkim pravopisom* prikazujući protivljenje hrvatskih jezikoslovaca promjeni pravopisnoga načela koju smatraju suvišnom s prosvjetne, ekonomske, znanstvene i praktične strane te suprotnom ustaljenoj pravopisnoj navici (Blaž Jurišić, 1941.).

U odlomku *Fonološko-morfonološka pravopisna praksa* autorica pak pokazuje kako će neka Brozova rješenja (primjerice bilježenje prefiksalnoga -d ispred s,š,c,č) konzervirati hrvatska tradicijska rješenja tih fonotekstičkih segmenata. Oni će biti narušeni tek u trećem izdanju Boranića (propisom *Pravopisnoga uputstva*) te novim političkim pritiskom 1960. "novosadskim" pravopisom. Broz-Boranićeva tradicija u spomenutom kontaktu kodificirana je i svim izdanjima Babić-Finka-Moguševa *Hrvatskoga pravopisa*.

U posljednjih pet poglavlja knjige autorica opisuje i tumači razradu nekih pravopisnih pitanja u hrvatskim pravopisima: *Veliko početno slovo* (zanimljiv je pomak kriterija pri pisanju imena toponima: od kriterija doslovnosti značenja do kriterija naseljenog mjesta), *Sastavljeno i rastavljeno pisanje riječi*, *Pravopisni znakovi* (pogotovo interpunkcije ili razgodci - od gramatičke interpunkcije kod Broza do semantičke u kasnijim hrvatskim pravopisima; Badurina je uostalom izradila disertaciju *Rečenica i interpunkcija*), *Pisanje stranih vlastitih imena te Pravopisni rječnici*.

Knjiga Lade Badurine u potpunosti zadovoljava i naslovnu i podnaslovnu sintagmu - ona je istodobno konzistentan presjek hrvatskoga (orto)grafijskog razvoja protumačenog kao jednostoljetni normativni kontinuet prekidan tek nasilnim pritiskom ekstralingvističkih činitelja, kao i metodološki predložak koji autorskom obaviještenošću i iscrpnošću zahvaćene građe može biti smjerokaznim i za pristupe drugim lingvističkim sadržajima. Ima li uostalom za hrvatskoga filologa primjerenije pohvale od ocjene da posuđen Gajev naslov uz novu knjigu ne djeluje nimalo neprimjereno.

Nebojša Koharović